

Юрченко Ольга Андріївна,
*кандидат історичних наук,
доцент, Національний
авіаційний університет
(м. Київ, Україна)*

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА 1654 р.

Події у війні з Польщею середини XVII ст., незважаючи на значні успіхи і перемоги українського війська, усе більше переконували Б. Хмельницького і старшину в тому, що самим їм не звільнитися від польського панування. Значні людські та матеріальні втрати знесли український народ. Проте припиняти боротьбу він не збирався. І в той же час її продовження один на один з Польщею фактично означало б війну на самознищення. Йшлося про існування всього народу. Тому Б. Хмельницький активно шукав сильних союзників. У 1650-1651 рр. йшли переговори з Оттоманською Портою. Султан навіть оголосив, що Хмельницький є його васалом, але цей проект не здійснився, оскільки турки активно в справі війни не втручалися, «дозволяючи» це робити татарам, які були союзником ненадійним. До того ж значним бар'єром була релігійна несумісність мусульман і християн, давня ворожнеча із-за жорстоких нападів татар на українські землі. Тому Б. Хмельницький вирішив обрати «менше зло», звертаючись з проханням про допомогу до Москви. Московії була вигідною така пропозиція, з точки зору її геополітичних інтересів: вона давала вихід до Чорного моря, ослаблювала давніх суперників — Кримське ханство, Литву та Польщу. 1 жовтня 1653 р. Земський Собор у Москві прийняв рішення, щоб «гетьмана Богдана Хмельницького і все Військо Запорізьке з містами і землями взяти під государеву руку». 31 грудня 1653 р. Москва оголосила війну Польщі, а московські послы прибули до Переяслава. 8 січня 1654 р. в Переяславі відбулася генеральна військова рада, на яку прибули представники від полків та різних верств населення України (міщани, селяни, духовенство). На раді були присутніми 12 полковників та 5 генеральних старшин на чолі з гетьманом. Не прибули 5 полковників та митрополит С. Косів. Не було на раді представників від Белзького, Волинського, Подільського і Руського воєводств, в яких проживало більше третини

населення тогочасної України. Учасниками ради були близько 300 осіб. Б. Хмельницький запропонував, щоб вони обрали собі одного государя з чотирьох: турецького султана, кримського хана, польського короля або московського царя, тобто його пропозиція не була безальтернативною. Охарактеризувавши кожного, Б. Хмельницький висловився за московського царя, зазначивши, що він однієї віри з українцями. Учасники ради підтримали Хмельницького. Проте після цього у церкві виник конфлікт між царськими послами і козацькою старшиною. Присягаючи царю, старшина вимагала, щоб і послы присягнули від імені царя, що зберігатимуть вольності козацькі, не видаватимуть їх Польщі. Але послы відмовилися, пояснюючи, що цар — самодержець і нікому не присягає.

Присяга населення України, яке знаходилось під владою Б. Хмельницького, відбувалася в січні-лютому 1654 р. у 177 містах і містечках. Всього у книгах присяги записано 127338 осіб. У цілому народ віднісся до присяги схвально. Але відмовилися від присяги Уманський та Брацлавський полки, найвидатніші на той час полковники Іван Богун та Іван Сірко, київський митрополит Косів. У полках Полтавському та Кропив'янському московських представників побили киями. У ряді випадків присягу примушували складати. Так, силою до присяги був приведений Київ. Кияни не хотіли йти до церкви, а їх туди заганяли. Під час присяги люди не називалися своїми іменами, щоб зробити свій підпис недійсним, а після складання присяги дуже її ляляли. При «агітації» за присягу не обходилося без залякувань чи, навпаки, обіцянок усіляких благ (грошей, сукна) з боку московських представників. Тих, хто відмовлявся складати присягу, погрожували вислати за «зборівську лінію», тобто на землі, що були під контролем Польщі.

Рішення Переяславської Ради документально було закріплено так званими «Березневими статтями» 1654 р. За цим договором Москва зобов'язувалася вступити у війну проти Польщі. Україна переходила «під руку» московського царя як самостійна держава — зі своїм главою (гетьманом), своїм політичним устроєм та територією. Реєстр установлювався в 60 тис. чол., козаки могли жити і судитись за своїми законами. Гетьман міг вступати у

міжнародні відносини з іншими державами, крім Польщі і Туреччини. Гетьмана мало обирати військо і лише повідомляти про це царя. Збір податків залишався за українськими урядовцями, але вони повинні були передавати частину їх московським. Отже, суверенітет Української держави певним чином обмежувався.

Водночас під час підписання Березневих статей і Переяславського договору з боку гетьманського уряду були допущені певні прорахунки, що зіграли потім негативну роль у відносинах між Москвою й Україною. Москва скористалася тим, що в умовах договору чітко не визначалася форма відносин між Україною і Москвою; московський уряд не присягнув у тому, що він буде виконувати свої зобов'язання; На думку істориків, Б. Хмельницькому варто було б обмежитися особистою присягою, а не дозволяти присягати всьому народу; помилкою був і дозвіл мати російських воєвод в українських містах, а також збір податків на користь царя в Україні.

Отже, Переяславський договір констатував відокремлення України від Речі Посполитої, означав міжнародно-правове визнання Української держави, засвідчував її внутріполітичний суверенітет, зберігав її основні політичні інститути, дещо змінював геополітичну ситуацію у Східній Європі оскільки посилював позиції України в боротьбі з Польщею та змінював вплив Москви у цьому регіоні.

Переяславський договір розпочав нову добу у відносинах між Україною та Московщиною. Москва з самого початку намагалася обмежити права України і згодом планувала перетворити її у звичайну провінцію.